



# COVENANT & CONVERSATION



RABİ LORD JONATHAN SACKS ל"צ"ל İLE  
ETİK ÜZERİNE DENEMELER



Covenant & Conversation yazılarına yönelik cömert sponsorlukları için Wohl Legacy'ye teşekkürlerimizle

## Özgürlüğün Ekonomisi

### Bear

2014'te çok satan kitaplar içinde en şaşırtıcı olanı, Fransız ekonomist Thomas Picketty'nin *Capital in the Twenty-First Century*<sup>1</sup> adlı kitabıydı. Bu, sansasyonel başarı kazanmış olağan edebi materyallerden oldukça farklı olup, iktisat kuramı üzerinde, muazzam çapta istatistiksel araştırmayla desteklenen 700 sayfa uzunluğunda kalın bir bilimsel eserdir.

Eseri özellikle çekici kılan nokta, dünya çapında toplumları yeniden şekillendirmekte olan olguyu – mevcut küresel ekonomide eşitsizliklerin hızla artıyor olmasını – belgeleme şeklidir. 1979 ve 2013 yılları arasında Birleşik Devletler'de toplumun en zengin yüzde birlik kesimi, gelirlerinin yüzde 240'ı aşan oranda arttığına tanık olurken, en alttaki beşte birlik kesim yalnızca %10'luk bir artışa nail olmuştur.<sup>2</sup> Bundan da çarpıcı olanı, konut, tahvil ve bonolar gibi varlıklardan elde edilen gelir sermayesindeki farktır; burada en üstteki yüzde birlik kesim yüzde 300'lük bir büyüme kaydetmişken, dipteki beşte birlik kesim %60'lık bir düşüş yaşamıştır. Küresel açıdan bakıldığında, en zengin 85 kişinin toplam serveti, en fakir 3,5 milyar kişinin – dünya nüfusunun yarısının – toplam servetine eşittir.<sup>3</sup>

Picketty'nin katkısı, bunun neden meydana geldiğini göstermek olmuştur. Öne sürdüğü üzere, piyasa ekonomisi bizi aynı zamanda hem daha çok hem de daha az eşit hale getirme eğilimi gösterir: daha eşit oluruz, çünkü piyasa ekonomisi, eğitim, bilgi ve becerilerin geçmişe göre daha geniş bir ölçekte yayılmasını sağlamaktadır; ama aynı

<sup>1</sup> Thomas Picketty, *Capital in the Twenty-First Century*, İngilizce çeviri: Arthur Goldhammer, Belknap Press of Harvard University Press, 2014 [Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021)].

<sup>2</sup> <http://www.theatlantic.com/business/archive/2012/12/a-giant-statistical-round-up-of-the-income-inequality-crisis-in-16-charts/266074>.

<sup>3</sup> <http://www.theguardian.com/business/2014/jan/20/oxfam-85-richest-people-half-of-the-world>.

zamanda daha az eşit oluruz, çünkü zaman içinde, özellikle de olgun ekonomilerde, sermaye kârlılık oranı, gelir ve üretim büyüme oranını geride bırakma eğilimi gösterir. Sabit varlıklara sahip olanlar, tamamen çalışmalarından gelecek gelire bağlı olanlara göre daha hızlı bir şekilde zenginleşir. Eşitsizlikteki artış, der Picketty, “demokratik toplumlar ve onların dayandığı sosyal adalet değerleri için potansiyel bir tehdit teşkil etmektedir”.

Bu, aslında çok eski olan bir hikâyenin en yeni bölümüdür. Isaiah Berlin, tüm değerlerin – bu örnekte, özgürlük ve eşitlik – aynı anda var olamayabileceğine işaret etmişti.<sup>4</sup> Birine veya diğerine sahip olabilirsiniz, ama her ikisine birden değil: ne kadar çok ekonomik özgürlük olursa, o kadar az eşitlik olur; ne kadar çok eşitlik olursa, o kadar az özgürlük olur. Soğuk Savaş döneminin, kapitalizm ve komünizm arasındaki kilit çatışması buydu. Komünizm savaşı kaybetmişti. 1980’li yıllarda Amerika’da Ronald Reagan, İngiltere’de Margaret Thatcher yönetimi altında piyasalar özgürleştirilmişti ve onyılın sonuna gelindiğinde Sovyetler Birliği çökmüştü. Ancak kontrolsüz ekonomik özgürlük kendi memnuniyetsizliklerini üretir ve Picketty’nin kitabı, farklı birkaç uyarı sinyalinden biridir.

Tüm bunlar *paraşat Bear*’daki sosyal yasamayı, çağımıza yönelik bir metin haline getirmektedir, çünkü Tora, sadece ekonomi konusuyla değil, daha temel ahlaki ve insani meseleler konusuyla da derin bir bakışla ilgilenmektedir. Ne tür bir toplum arayışı içindeyiz? Hangi sosyal düzen, insan onuruna ve bizi gerek birbirimize gerekse de Tanrı’ya bağlayan hassas bağlara en iyi şekilde adalet getirir.

Yahudiliği farklı ve özel kılan, bir yandan özgürlük ve eşitlik arasındaki gerilimi tanıyarak, diğer yandan özgürlük ve eşitliğin her ikisine yönelik taahhüdüdür. Bereşit kitabının ilk bölümleri, Tanrı’nın insanlara vermiş olduğu bireysel özgürlük armağanının sonuçlarını tarif etmektedir. Ancak bizler sosyal canlılar olduğumuz için, aynı zamanda kolektif özgürlüğe de ihtiyacımız vardır. Mısır’ı, insanları özgürlükten mahrum bırakan, nüfusları köleleştiren ve çok sayıda insanı küçük bir zümrenin iradesine tabi kılan bir topluma örnek olarak karakterize eden Şemot kitabının açılış bölümlerinin önemi de buradan kaynaklanır. Tora defalarca, kendi kanunlarını, özgürlüğü korumanın yolları olarak açıklamakta, Mısır’da özgürlükten mahrum olmanın nasıl bir şey olduğunu hatırlatmaktadır.

Tora aynı zamanda insanoğullarının, Tanrı’nın suretinde ve O’nun egemenliği altında eşit haysiyete sahip olması ilkesine de bağlıdır. Eşitliğe yönelik bu arayış Tanah döneminde tam olarak hedefine ulaşmamıştı. Tanah dönemi Yisrael’de hiyerarşiler vardı. Herkes kral olamazdı; herkes bir Koen değildi. Ama Yahudilikte hiçbir sınıf sistemi yoktu. Eflatun’un toplumu altın, gümüş ve tunç insanlar diye sınıflandırmasına veya Aristo’nun, bazılarının yönetmek, diğerlerininse yönetilmek için doğduğu şeklindeki inancına denk hiçbir şey Yahudilikte yoktu. Tora tarafından öngörülen antlaşma toplumu içinde hepimiz Tanrı’nın evlatlarıyız, hepimiz O’nun gözünde değerliyiz ve her birimizin ortak iyiliğe bulunabileceği bir katkısı vardır.

---

<sup>4</sup> Isaiah Berlin, *Four Essays on Liberty [Özgürlük Üzerine Dört Deneme]* (Oxford University Press, 1969) adlı kitapta yazdığı “Two Concepts of Liberty” (*İki Özgürlük Kavramı*: <http://www.libertedownload.com/LD/arsiv/45/05-berlin-iki-ozgurluk-kavrami.pdf>) başlıklı bölüm.

*Paraşat Bear*'ın temel mesajı, Picketty tarafından yeniden ifade edilenle tıpatıp aynıdır; başka bir deyişle: ekonomik eşitsizlikler, zaman içinde artma eğilimi gösterir ve bu, özgürlüğün de kaybıyla sonuçlanabilir. İnsanlar bir borcun yüküyle köleleştirilebilir. Tanah döneminde bu, kişinin, yiyecek ve barınmayı garanti etmenin tek yolu olarak kendisini kelimenin tam anlamıyla köle olarak satmasını içerebilirdi. Aileler topraklarını – Moşe'nin günlerinden gelen atasal miraslarını – satmak zorunda kalabilirler. Bunun sonucu, zaman içinde az sayıda kişi son derece zengin toprak sahipleri haline gelirken çoğunluğun topraksız ve fakir kaldığı bir toplum olacaktır.

Tora'nın, *Bear paraşasında* düzenli bir şekilde verilen çözümü, halkın temel özgürlüklerinin periyodik olarak eski haline iade edilmesidir. *Şemita* adı verilen her yedinci yılda borçlar affedilmeliydi. Yedi *Şemita* döngüsünden sonra ellinci yıl olan *Yovel*, birkaç istisna haricinde, atasal toprakların asıl sahiplerine geri döndüğü ve Yahudi kölelerin serbest bırakıldığı bir zaman olacaktı. Philadelphia'daki Özgürlük Çanı'na *Yovel* emrinin ünlü sözleri, King James çevirisiyle kazanmıştır:

“Ülkenin her yerinde, sakinleri için özgürlük ilan edin.” (*Vayikra* 25:10)

Bu vizyon o kadar güncel kalmıştır ki, 2000 yılında, gelişmekte olan ülkeler için borç yardımına yönelik uluslararası harekete *Jubilee 2000 (Yovel 2000)* adı verilmişti ki bu, *paraşamızda* sunulan prensiplere açık bir göndermedir.

Tora'nın sosyal ve ekonomik programı hakkında dikkate değer üç nokta vardır. Öncelikle, Tora daha çok insani özgürlüğe önem vererek ekonomik eşitliğe daha dar bir çerçevede odaklanmaktadır. Toprağınızı kaybetmek veya borç kapanına kısılmak, özgürlük üzerinde gerçek birer kısıtlamadır.<sup>5</sup> Yahudiliğin ekonominin ahlaki boyutu hakkındaki anlayışının temel bir ögesi, Peygamber Miha'nın “herkes kendi asmasının ve kendi incir ağacının altında” (Miha 4:4) sözleriyle ifade ettiği, bağımsızlık fikridir. Yemek sonrasında söylediğimiz *berahada* “Bizi başka insanların hediyelerine veya borçlarına muhtaç etme... ki utanmayalım ve küçük düşmeyelim” diye dua ederiz. Bağımsızlığınızı yitirmekte ve başkalarının iyi niyetine bel bağlamak zorunda kalmakta, ağır düzeyde küçük düşürücü bir nitelik vardır. Dolayısıyla *Bear paraşasının* hükümleri eşitliği değil, insanların kendi geçimlerini özgür ve bağımsız bireyler olarak sağlama kapasitelerini iade etmeyi hedefler.

Bir sonraki adımda, Tora tüm bu sistemi etten kemikten yasamacıların elinden çıkarmaktadır. Sistem, sermaye ve çalışma hakkında iki temel fikir üzerinde durur. İlki; ülkenin Tanrı'ya ait olduğu ilkesidir.

“Ülke[deki hiçbir arazi] temelli satılamaz; çünkü ülke Bana aittir. Siz, yanımda [geçici bir süre oturan] birer yabancı ve mukim[den ibaret]siniz.” (*Vayikra* 25:23)

İkincisi, aynısının halk için de geçerli olduğu prensibidir:

---

<sup>5</sup> Nobel Ödülü sahibi Amartya Sen tarafından, *Development as Freedom* (Oxford Paperbacks, 2001) [*Özgürlükle Kalkınma* (Ayrıntı Yayınları, 2004)] adlı kitabında öne sürülen görüş budur.

“Çünkü [Bene-Yisrael] Mısır Ülkesi’nden çıkarmış olduğum Kendi kullarımdırlar. Kölelerin satıldığı şekilde satılamazlar.” (Vayikra 25:42)

Bu, kişisel ve ekonomik özgürlüğün siyasi müzakerelere açık olmadığı anlamına gelir. Bunlar, Tanrı tarafından verilmiş, vazgeçilemez haklardır. 1961’deki Başkanlık Ant İçme konuşmasında John F. Kennedy’nin “atalarımızın uğruna savaşmış oldukları devrimsel inançlara”, başka bir deyişle “insanın haklarının devletin cömertliğinden değil, Tanrı’nın elinden geldiğine dair inanca” değinmesinin ardında yatan buydu.

Tora’nın sosyal ve ekonomik programı hakkında dikkate değer üçüncü nokta, bize, ekonominin, ahlaki temeller üzerinde duran bir disiplin olduğunu ve öyle kalması gerektiğini söylüyor olmasıdır. Tora için önemli olan, basitçe, büyüme hızı veya mutlak servet standartları gibi teknik göstergeler değil, ilişkilerin nitelik ve dokusudur: insanların bağımsızlığı ve haysiyet duygusu, sistemin insanlara talihsiz durumlardan kurtulup hayatlarını tekrar düzene sokma olanağı sağlama yolları ve bir toplumun mensuplarına “ellerinin emeğinden yediğin zaman ne mutlu sana ve senin için iyidir” (Teilim 128:2) gerçeğiyle yaşama olanağını ne ölçüde tanıdığı.

Yahudiler diğer hiçbir entelektüel alanda bu denli baskın olmamışlardır. Ekonomi alanındaki Nobel ödüllerinin yüzde 41’ini Yahudiler kazanmıştır.<sup>6</sup> Bu alandaki en büyük fikirlerin bazılarını onlar geliştirmişlerdir: David Ricardo’nun karşılaştırmalı avantaj teorisi, John von Neumann’ın Oyun Teorisi (Profesör Robert Aumann’a bir Nobel Ödülü kazandırmış olan bir gelişme), Milton Friedman’ın para teorisi, Gary Becker’in iktisat kuramını aile dinamiklerine uygulaması, Daniel Kahneman ve Amos Tversky’nin davranışsal ekonomi teorisi ve daha birçokları. Her zaman değil, ama sıklıkla, bu kişilerin çalışmalarında ahlaki boyut açıkça görülür nitelikteydi.

Yahudilerin – ölümden sonraki bir yaşamda göklerde değil, burada, yeryüzünde – insani özgürlük ve yaratıcılığı azamiye çıkarmayı hedefleyen sistemler yaratmaya çalışmış oldukları gerçeğinde, etkileyici, hatta manevi bir şeyler vardır. Ve bunun temelleri, antik sözleri hâlâ ilham veren *peraşamızda* yatmaktadır.



## ŞABAT SOFRASI İÇİN SORULAR

1. Sizce hangisi daha önemlidir, özgürlük mü, eşitlik mi?
2. Tanrı’nın suretinde yaratılmış olmanın, eşitlik ve özgürlükle neden ilgisi vardır?
3. Sizce Yahudi asıllı Nobel Ödülü sahiplerinin bu kadar çok olmasının sebebi ne olabilir?

<sup>6</sup> Bkz. Jewish Virtual Library’nin Yahudi Nobel ödülü sahipleri listesi:  
<http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Judaism/nobels.html>

